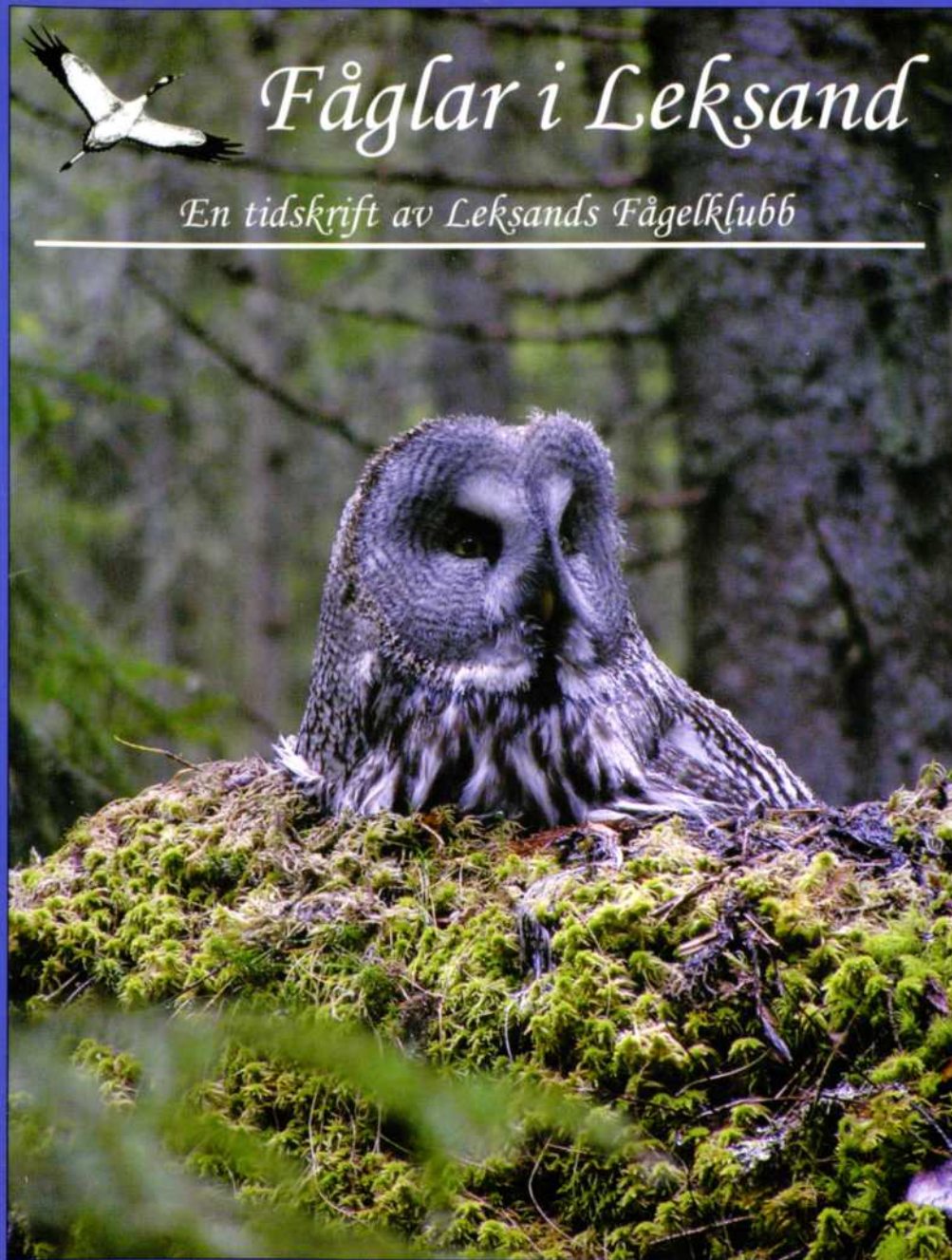

Gulspurv (*Emberiza citrinella*) - En bild från Sjöbotten, Rälta, sommaren 2005

Nr 3, År 2005

<http://fagelklubben.leksand.nu>

Pris: 40 SEK

Redaktion

Ansvarig utgivare:

Staffan Müller 070-322 23 45

Redaktör/Layout

Bogdan Persson 0247-154 76

Bergvägen 3B

793 32 Leksand

e-post: bogdan.persson@telia.com

Redaktion:

Lars Nilsson 0247-333 92

Sören Stenberg 0247-349 93

Medlemsregistret:

Henry Pollack 0247-409 64

Klockarvägen 4

793 41 Insjön

e-post: zyx693p@tinet.se

Utgivning och medlemskap

Tidskriften utges av Leksands

Fågelklubb och utkommer med 4

nummer per år, varav 2 tidningar

och 2 programblad.

Pris: 40 kr

Medlemmar erhåller tidskriften gratis.

Medlemskap i Leksands Fågelklubb kostar 120 kr/år

Familjemedlemmar och ungdomar

(ej fyllda 21 år) betalar 40 kr/år

Avgiften sätts in på

Pg 438 26 34-6 eller

Bg 456-4373

c/o Leksands Fågelklubb

Innehåll

3. Ordföranden har ordet
4. Lappuglan
9. SOF-s ungdomsläger
10. Sadesärila på resande fot
11. Projekt pilgrimsfalk i Dalarna, 2005
14. Den svartvita flugsnappare
19. Fräscha Malin
20. Vinterfågelmatningen
21. Brenäsviken lyfter
22. Bromerade flamskyddsmedel
24. Steglits i Insjön
25. Sjöbotten
33. Storskraken "Vimpeln"
34. Storholksprojektet
35. Slagugglan
36. Nya medlemmar
37. "Svalan"
38. Hemsidan
39. Organisation

Hjälp oss att skydda värdefull natur
i Leksand!

Leksands naturvårdsfond

Pg. 449957-0

Ordföranden har ordet...

Hösten är melankoli!

Staffan Müller

När finkarna just nu drar söder ut, återstår nästan inga av de fåglar som anlände i våras. Redan i mars drog den första sånglärkan över Häradsbygdsåkrarna och i slutet på den månad kom dubbeltrastar och starar. Invasionen av bergfink startade och just då hade man ett halvt år av fågelsäsong framför sig. Men nu har det vänt och tystnaden har slagit läger i storskogen.

I normala fall kan vi förlänga fågelsäsongen genom att bege oss söderut. Fågelklubben brukar resa ut till Gävlekusten eller varför inte till Ottenby eller Falsterbo i södra Sverige.

Men, inte detta år. Det är tomt på Öland och i Skåne. Gustaf Rudebeck är död.

Den åldriga Lundaprofessorn gick bort i augusti över 90 år gammal. Sveriges, utan undantag, mest lysande exkursionsledare har för sista gången guidat vid Falsterbonäset.

Fågelklubben minns honom som 85-åring, krälade på alla fyra i Falsterbomyllan, förevisade den svartbenta strandpiparens parningsspel eller med de stora glasögonen uppdragna på pannan, spejande över himmelen, på en gåsgam som just är i färd med att lämna landet.

- "Det finns händelsevis inte någon i sällskapet som har en kompass?", var Gustafs kommentar inför landets första observation av den gigantiska fågeln. Lyckligtvis kunde Sören Stenberg förmedla en medhavd kompass och

Gustaf tog riktning och noterade fågelns flyttväg och fortsatte sen att prata om gulärlorna på gräset omkring oss såsom om ingenting anmärkningsvärt hade hänt.

Vi i Leksands fågelklubb hade lyckan att få ta del av Gustafs ofantliga kunskaper

om fåglarna i Sverige och på något sätt har han präglat dem som fick vara med. Björktrastens skrånande vid Krankesjön var lika

upphetsande för honom som en sommargyllings parningsflykt på Linderödsåsen. Att göra någonting stort av det lilla, var Gustafs signum. Tar vi med oss

den känslan in vinter, kanske vi kan suddas ut melankolin och lära oss uppskatta talgoxen vid fågelbordet eller nötväcken på den skrovliga björkstammen.

Gustaf Rudebeck var en av landets första fältfågelskådare. Vi skall bevara hans minne genom att slussa in ännu fler ungdomar till fågelklubbens verksamhet och visa dem att "skettrösten" faktiskt är väldigt vacker.

Lappugglan

Text och bild: Ulla-Britt Larsson

Våren 2005 kommer nog alltid att finnas kvar i mitt minne. Då mötte jag min första lappuggla. Jag var ute och gick med min stora lånehund. Han var som vanligt några meter före mig och stod med bollen framför sig och väntade på att jag skulle komma och kasta bollen. Han hade sprungit över ett litet krön på stigen och halvvägs ner för en backe. Ovanför hans rygg, på bara ca 20 meters håll, ser jag en stor ugglan som sitter på en rotvälta och vrålstirrar på hunden.

Hunden är helt omedveten om ugglans närvaro. Mitt hjärta fastnade inte i halsgropen, det flög ut genom skallen. I fantasin såg jag hunden sliten i strimlor av en ilsken mor. Men ugglan satt kvar på sitt bo. Efter moget övervägande går jag vidare längs stigen för att uträtta mitt ärende, och vi går förbi på någon enda meters håll. Ugglan håller stenkoll på hunden, men verkar ganska lugn. En halvtimme senare passerar jag igen på väg tillbaka. Åter håller ugglan koll på hunden, som fortfarande inte visar minsta tecken på att upptäcka henne.

Eftersom ugglan ligger precis vid en vandringsled, upptäcks hon snart av flera och hon blir utsatt för en massa störningar. Som tur är verkar hon vara en ganska lugn individ och ligger kvar på sina ägg.

“Det enda som är skarpt är hans öga”

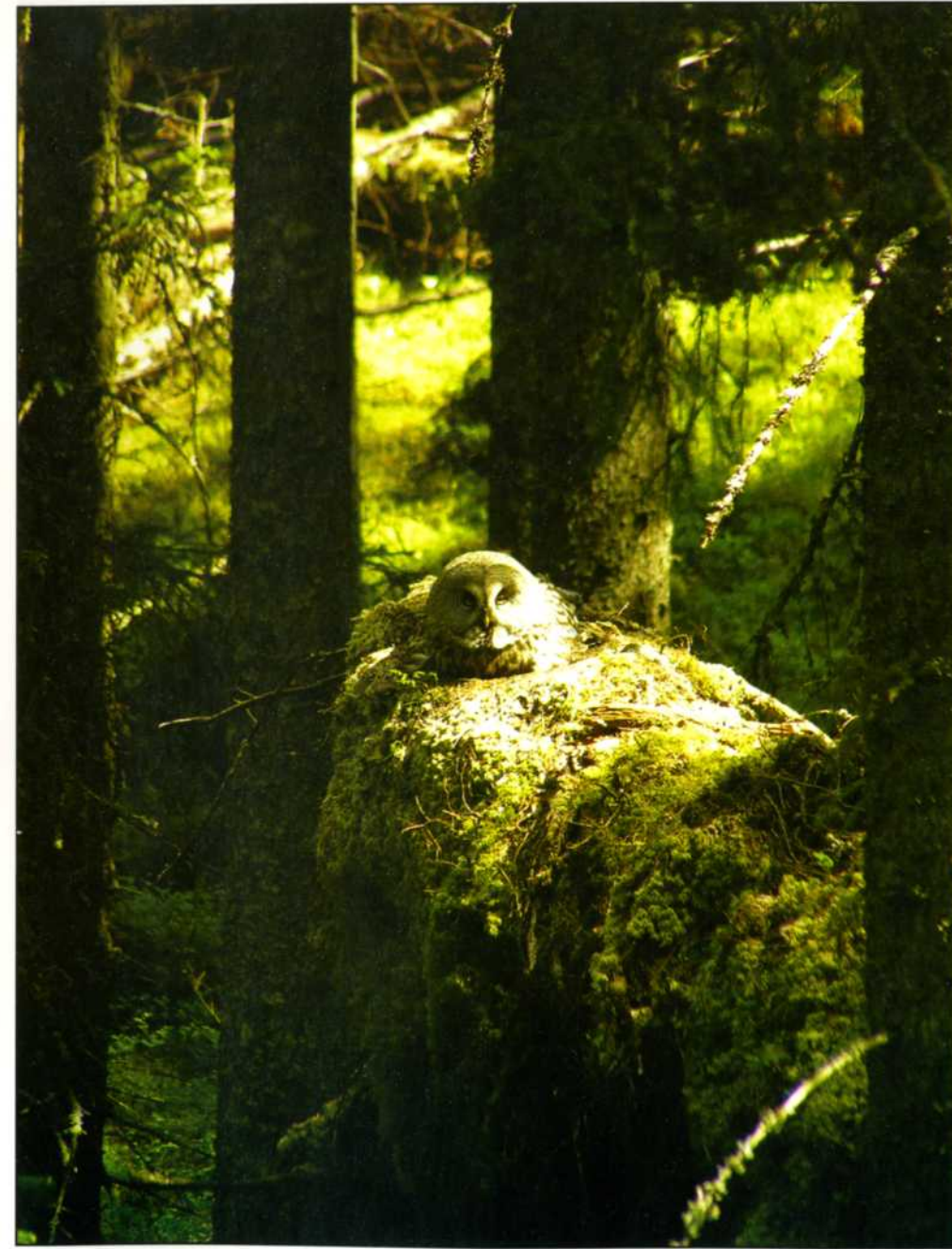
Välbesökt ugglan

Jag fick också mer eller mindre order att ta med en filmare som skulle göra ett kort inslag om ugglan i en film om skogen och dess invånare. Han blev helt betagen av den vackra boplatsen och den oskygga ugglan, så han gjorde ett antal besök och tillbringade även några dygn i sitt gömsle vid boplatsen.

Jag hade planerat att besöka ugglan ofta för att fotografera, men eftersom så många andra sprang där, gjorde jag bara några enstaka besök hos “min” ugglan. Precis 30 dagar efter att jag hade upptäckt henne, ringer filmaren och talar om att det första ägget kläckts. Vi hade börjat ge upp hoppet, eftersom hon hade ruvat så länge, så det var ett glädjande bud. Även det andra ägget kläcktes, men efter några dagar levde bara en av ungarna.

Mygg- och knottsommar

Vädret var bedrövligt, regnet öste ner mer eller mindre varje dag. Efter ett riktigt otrevligt dygn, med värre regn än någonsin, ringde filmaren och var bekymrad. Han hade legat i sin buss och regnet hade smattrat på taket hela natten så han inte kunnat sova. Han påpekade att det måste ha varit helt omöjligt för hannen att jaga. Han hade inte heller sett

Ett par stirrande ögon och ett stort huvud mötte vandraren längs leden...

Hannen levererar maten fram till boet

“Om man skulle ta och lätta på trycket lite..... Oj då! Det står visst någon och tittar där! Bäst man drar upp brallorna kvickt!”

Idyll? Nja... knotten besvärade till den grad att ugglorna var blodröda runt ögonen, mot slutet av juni...

“Nääää, lägg av va! Stora pojkar kramar man inte! Bläääh!”

att hannen hade matat honan föregående kväll. Alltså borde både honan och ungen vara utsvultna. Vädret blev fint under dagen och jag åkte ut till ugglorna på kvällen för att förhoppningsvis få se att hannen kom med mat till familjen. Efter regnet hade mygg och knott kläckts i mängder. Jag satte mig mitt på stigen en bit från boet. Kameran monterade jag på stativet och kröp in i jackan för att skydda mig från flygfäna. Efter en stund började honan ropa, ja skrika efter mat. Hanen svarade så småningom någonstans bakom mig. Honan stirrar intensivt över min axel och skriker ännu mer. Jag förstår att hannen ska komma, men blir ändå överraskad när en ljudlös brun skugga går ner över min axel och fortsätter längs stigen på 2 dm höjd mot boet. Hannen trippar ett par steg på bokanten medan han fortfarande slår med vingarna och överlämnar en sork som honan sliter ur hans näbb. Nu skriker även ungen och honan börjar ursinnigt stycka sorken

uggla, ska komma på tv hösten 2006. Tills dess får jag titta på mina egna bilder och minnas min ugglevår.

medan hannen försvinner igen. Hela händelsen tog bara några sekunder. Jag har tryckt av kameran men vet inte om nåt har fastnat. Honan delar sorken med ungen och sen börjar hon lugnt putsa den. En liten stund senare är ljuset så svagt och knotten så besvärliga att jag smyger mig tillbaka till bilen. Hemma kollar jag ivrigt kameran och hittar en bild fylld av rörelseoskärpa men där man kan urskilja hela familjen. Det enda som är skarpt är hannens öga. Bilden gör mig lycklig. Den visar hannens besök precis som det var, snabbt och överkligt.

Jag gör ytterligare ett par besök hos "min" uggle. Ungen växer otroligt fort och till midsommar överger familjen boet. Förhoppningsvis kom ungen på vingarna och får chansen att växa upp till en lika vacker uggle som sina föräldrar.

Filmen om skogen, med "min"

Vill du bli stödande medlem, "ÖRNFADDER", i föreningen ÖRN-72?
Kostnaden är 100 kr/år. Som tack får du information
från det nordiska örnarbetet, samt tidskriften
KUNGSÖRNEN, 1 gång/år.
Betala in avgiften på postgiro 83 36 72-9 (Örn-72).
Mera info: Bogdan Persson (tfn. se sida 2)

SOF-s ungdomsläger i Leksand

Thomas Jonsson
 tompa_dalarna@hotmail.com

SOF ungdomskommitté anordnar varje år två ungdomsläger i olika delar av Sverige. Vård för årets första läger var Leksands Fågelklubb. Det var den 16 april och 16 spända ungdomar samlades vid tågstationen i Leksand. Deltagarna hade kommit från olika delar av Sverige och alla var ivriga att få se våra taigaarter. Under lägret bodde vi i klubbens stuga vid Gryssen.

Under helgen skulle Leksands Fågelklubb visa deltagarna några av våra finaste fågelområden.

Redan på fredagen besökte vi Limsjön, kommunens finaste fågelsjö. Deltagarna var dessutom ivriga att få se en järpe. Vi besökte därför en gammal fåbodvall, tyvärr utan att lyckas. På eftermiddagen åkte vi till Furudal för att lyssna efter varg. Tyvärr fick vi inte höra några, men spännande var det!

Lördagen var hackspettarnas dag. Vi besökte bl.a. Ilpos skifte och Hundhagen. Vi hade tur och fick se både tretåig hackspett, mindre hackspett, gråspett, samt våran andra slaguggla i reservatet. Eftersom vi inte fick höra några järpar vid den gamla fåbodvallen under fredagen, åkte vi tillbaka för ett nytt försök. Denna gång hade vi större tur och fick höra järpe på en gång. Tyvärr fick vi inte se några, men det kan man väl leva med.

På vägen hem var vi med om något riktigt ovanligt. Vi stannade för att se på en tornfalk. Plötsligt kom det en konstig trast flygande. Vi hann uppfatta att det var en ringtrast. Då vi fortsätter färden hinner vi endast 50 meter och där sitter det en varfågel på nästa hygge. Ingen av dessa två fågelarter är lätt att få syn på i Leksand. På kvällen åt vi en tacomidag och sedan sov alla som stockar.

Måndag morgon var det dags för orrkoja, men precis när orrarna skulle till att landa kom

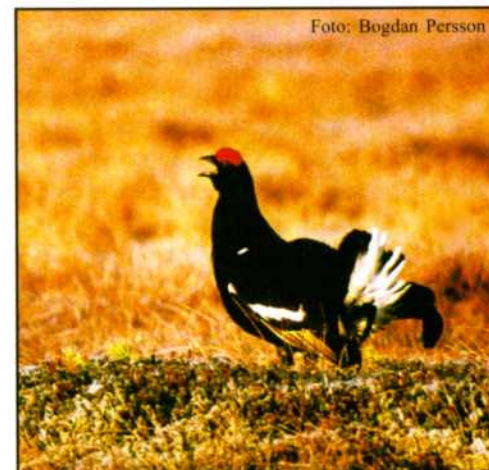

Foto: Bogdan Persson

Orre (*Tetrao tetrix*)

en duvhök flygandes över myren. Efter det vågade inga orrar gå ner på myren. Det var nog egentligen det enda som vi hade otur med under lägret.

Helgen var mycket lyckad! Som representant från kommittén vill jag tacka Leksands Fågelklubb och framför allt Staffan Muller som gjorde lägret möjligt.

Men jag vill också tacka Leksands Naturskyddsförening och COOP konsum i Rättvik.

Vill ni veta mer om lägret gå in på www.sofnet.org/sofuk. Där kan ni läsa en längre dagbok.

Där kan ni även se senaste aktuellt för fågelintresserade ungdomar runt om i Sverige.

Sädesärta på resande fot

Text och bild: Staffan Müller

En av årets märkligaste fågelhäckningar i kommunen upptäcktes av Martin Kjellberg, snickare på Une-Produkter vid Norsbro. Med fem välskapta ungar lyckades sädesärleparet med tilltaget att få fram ungar från ett bo som var byggt i maskinrummet till en lastmaskin på industriområdet.

Trucken hade körningar hela tiden och när det var dags att lyfta virke från ett ställe till ett annat flög föräldrarna helt sonika med trucken och väntade snällt tills den stannat innan de flög in under motorhuvu och matade sina ungar.

Boet låg alldeles intill inspektionsluckan till motorn. Därför gick det att föreviga fåglarna.

Nu är det ju inte speciellt anmärkningsvärt att just sädesärta väljer konstiga boval.

Om jag inte missminner mig, så har jag läst i

Mobilt bo

Guinness rekordbok att en sädesärta har häckat i ett lok som trafikerade sträckan London – Oxford i England. I samma bok fanns det att läsa att ett par gjort ett försök att bygga bo i pälsen på ett får, också i England!

Hur det gick med den sist nämnda häckningen kommer jag inte ihåg, men jag minns att tåghäckningen blev lyckad.

Visst är naturen ett förunderligt mysterium!

Tryggt, men bullrigt

Projekt pilgrimsfalk i Dalarna 2005

Text och bild: Lars Nilsson

De tre häckande paren i Dalarna återvänder troget och håller sina revir i besittning. Många unga falkar, särskilt honor, dyker ofta upp och utmanar i de redan etablerade reviren vilket tyder på att det finns underlag för att bilda fler par i Dalarna.

Häckningen i Dalarna

För första gången fick alla tre paren i Dalarna fram ungar. Tyvärr så var bohyllan tom vid ringmärkningstillfället i Säter. I de två andra reviren Gagnef och Älvdalen kom fyra respektive tre ungar på vingar.

I Säter fanns tre ungar så sent som några dagar innan de skulle märkas. Troligtvis hade uven från stora klacken gjort ett svep och hämtat de två veckor gamla falkungarna till sina hungriga ungar.

I Gagnef häckade paret i gamla korpboet nedanför överhängen och det var länge osäkert om de skulle kunna märkas. Honan E8 som varit trogen i alla år men haft otur att mista sina hanar kunde i år glädjas att hennes älskare överlevt vintern och dök upp efter någon vecka.

Eftersom paret valde att häcka långt ner i en snedskärning i berget med ett par meters överhäng så kallades professionell hjälp in från Dalarnas Klätterklubb för att genomföra

Nykläckta ungar i Älvdalen

Magnus Söderberg från Dalarnas klätterklubb, på väg upp, efter utfört uppdrag

operationen. Magnus Söderberg gjorde ett säkert och snyggt jobb när han viget tog sig ner till hyllan och plockade upp de fyra ungar till ringmärkning. Detta är första gången sedan projektet startat som en fyrkull kunnat räknas in, 3 honor och en hane. De fyra ungar var stora, pigga och välnärda och kom på vingar i början av juli.

I Älvdalen håller paret till i samma klippområde. Tyvärr så lyckades vi inte läsa av någon av de vuxna falkarna, men allt tyder ändå på att det i alla fall var samma hona som förra året. Vi har upptäckt att reviren snabbt återbesätts om någon faller bort. Även detta ett tecken att det finns lösa falkar som snabbt

*Ordet "hacking" är en beteckning inom falkprojektet som avser utsättning av uppfödda falkungar.

ansluter och bildar nytt par.

Vid bokkontrollen den 28 maj hade två ungar redan kläckts och en höll just på att picka sig igenom skalet. Det var andra gången som jag fick vara med om denna underbara händelse att se helt nykläckta falkungar. Ungen i ägget hade ett litet hål i skalet men kunde ändå pipa högljutt och hjärtskärande till sina syskon som snabbt värmdes ägget i bästa syskon idyll. Tre fina ungar kunde senare ringmärkas, två hanar och en hona som kom på vingar i mitten av juli. De lämnade relativt snabbt reviret och drog sig förmodligen ner mot Orsasjön som erbjuder goda jaktmarker.

Hacking* i Dalarna

Utsättning av ungar skedde på fyra platser i Dalarna.

I Rättvik sattes fem ungar ut strax före midsommar under barnens stora intresse och falkbevakarnas stora engagemang. Alla fem ungar höll till vid utsättningsplatsen under större delen av juli. Intresserade hade många goda stunder att få se de vilda och fartfyllda flygövningarna som började högt upp skyn och slutade med vinande vingar strax ovanför huvudena på skådarna.

I Malung sattes fyra ungar ut av vana fågelräddare. Alla ungar, två honor och två hannar kom lyckligt på vingar och kunde ses jaga över sjön vid flertalet tillfällen. Även en adult hona har setts i området och har vid flera tillfällen setts jaga. Förmodligen är något på gång i Malungs-trakten.

I Vansbro kom två ungar till berget den 6 juli under överinseende av fågelklubben Vingarnas omsorg och engagemang. De kom på vingar och sågs jaga över sjön en bit in i augusti. Ett gäng fågelentusiaster från Örebrotrakten var på studiebesök för att lära om och eventuellt ta sig an en hacking till nästa år.

De var även ett Örebrogäng uppe i Rättvik för att studera och lära. Intresse och engagemang finns för att fortsätta ytterligare ett antal år.

I Leksand sattes tre ungar ut den 21 juli. Efter en vecka så var bara en falk synlig i branten och även den försvann efter några dagar. Troligtvis kan duvhöken vara dräparen då försvinnandet skedde så snabbt efter frisläppandet. Vanligtvis så drar falken ifrån duvhöken efter några dagars flyktränning. Duvhöken är en skicklig och inte minst listig jägare, kanske den överlägset bäste inom arterna för rovfåglar.

Under de tre senaste åren har lika många ungar kommit på vingar, genom utsättning och från vilda häckningar, som under de första nio åren sedan projektet startades 1994. Med anledning av detta kan vi ha stora förhoppningar att kanske redan till nästa vår få ytterligare en eller två revir besatta i Dalarna.

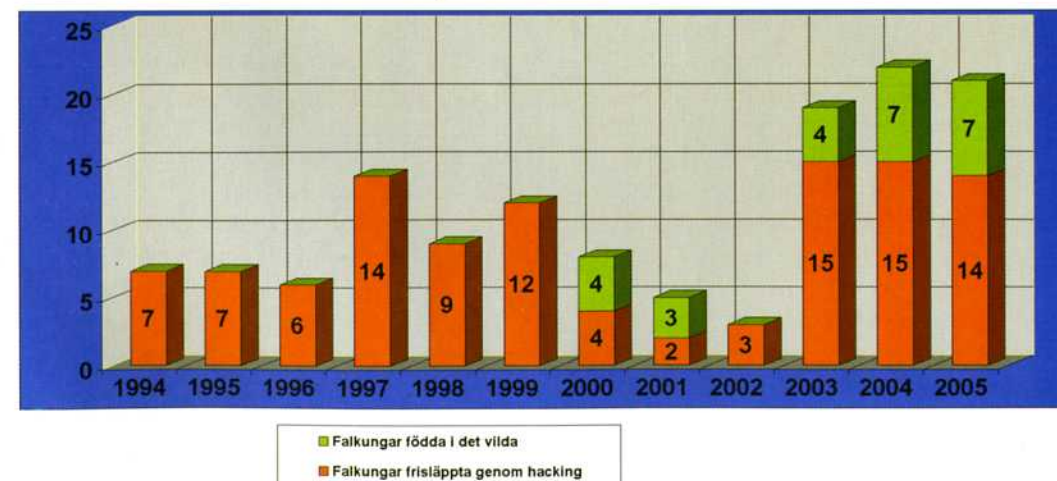
Jag vill både tacka alla falkbevakare för i år och samtidigt uppmana alla fågelskådare att göra en rejäl insats till nästa år för att eventuellt hitta nya häckande par.

Så putsa kikarlinserna i vinter och håll bergen under uppsikt i vår.

Pilgrimsfalken kan se mot framtiden med försiktig optimism

Antal frisläppta falkungar och antal kläckta i det vilda i Dalarna, under perioden 1994-2005

Den svartvita flugsnapparens kärleksaffärer

Pär Johansson

Björkarna håller precis på att slå ut i trädgården och årets första flugsnapparhanne har anlänt till holken och slängt ut talgoxarna som redan påbörjat häckningen. Hannen sjunger energiskt och då honan anländer efter ungefär en vecka parar de sig och två veckor senare ses föräldrarna tillsammans mata de ständigt hungriga ungarna. Ett till synes lugnt familjeliv men bakom kulisserna pågår något helt annat. Se till att redan nu sätta upp några holkar på tomten så kan du nästa år studera flugsnapparens förehavanden. Du kommer då att märka att allt inte går till riktigt som du kanske tänkt dig. En såpopera utspelar sig framför dina ögon med alla de ingredienser som krävs för att platsa på bästa sändningstid i TV. Häng med på en förhandstitt!

För att förstå det hela lite bättre börjar jag med lite rekvisita och en rollista:

- + Några holkar
- + Gott om insektslarver
- + Svartvita flugsnappare
- snygga välsjungande hanar med svart fjäderdräkt och stor vit pannfläck (= bra gener)
- hanar av sämre kvalitet (= dåliga gener)
- honor i bra kondition som anländer tidigt (= bra gener)
- honor av sämre kvalitet (= dåliga gener)

Ett bra bohål är för hanen en viktig resurs i kampen om honorna. Därför anländer han så tidigt som möjligt och försvarar sitt bohål, ofta en holk, aggressivt mot andra senare anlända flugsnapparhanar. Hannar i bra kondition klarar flyttningen från Afrika snabbast och får på det sättet de bästa boplatserna. En bra boplatz ligger enligt flugsnapparena i en gles lövskog med gott om insekter. Din trädgårdstomt passar alltså utmärkt.

Att vara tidigt på plats och dessutom erbjuda en bra boplatz innebär för hanen att han då kan locka till sig de bästa honorna som

anländer först i nästa våg av inflyttare cirka en vecka senare. Även hos honorna gäller det att komma tidigt på plats för då kan hon välja den bästa partnern. En annan fördel att komma tidigt, förutom chansen att få en bra partner, är att paret tidigt kan sätta igång med häckningen. Chansen är då större att de får sina ungar på vingar.

Kläderna gör mannen

Vad väljer då honan för partner, räcker det med ett bra bohål? Nej, forskning har visat att honor väljer hanar som sjunger bra. En "bra" sång, i flugsnapparhonnans öron, är variationsrik och långvarig. Det tändes en flugsnapparhona på. Men varför är sången så viktig? Endast en mätt hanne har ork att sjunga länge och med sången visar alltså hannen att han kan fixa mat till ungarna. Experiment har gjorts där vissa hannar har matats med feta mjölmaskar i närheten av holken och då har det registrerats mer sång från de hannar som stötdofodrats.

Honan är också intresserad av hanens utseende. "Kläderna gör mannen" gäller i viss mån också flugsnapparens släktet men forskning-

Svartvit flugsnappare (*Ficedula hypoleuca*). Honan spanar inte enbart efter flugor. Det gäller att hålla ett öga på sin partner och inte minst - andra honor i närheten. Här kan man inte lita på någon!

en har visat att "kläderna" inte betyder lika mycket som en bra bostad och välklingande sång. Men att ha en stor vit pannfläck och kolsvarta fjädrar är ingen nackdel för en hane.

Precis som hos människan är det honan som är den kräsna partnerväljaren och det hon är intresserad av är *goda arvsanlag* hos hanen (= kommer först på plats och erbjuder en bra holk), *gott om mat* (= skönsjungande och uthålliga sångare) och *medverkan i vårdandet av ungarna* (det återkommer vi till senare).

Vad väljer då honan om hon står inför valet av en bra boplatz eller en bra hane? Genom experiment där hannar av dålig "kvalitet" (sång och utseende) fått bra holkar har det framkommit att honor väljer en bra holk framför en bra partner. Även andra experiment stöder

denna teori.

När det gäller sångens betydelse för honans val av partner har det visat sig att hon väljer de hanar som har störst repertoar och högsta grad av ombytlighet i sången. Det finns forskning som visar att de hanar som sjunger bäst har bättre kondition och erfarenhet av tidigare fortplantningsframgångar.

Vänsterprassel

En flugsnapparhanes sång tystnar ofta när ett par bildats. Hanen vaktar noga sin hona från att uppvaktas av andra inkräktande hanar som han ilsket kör bort. Honans inställning till inkräktarna är raka motsatsen. Det har gjorts experiment där hanen fångats in och det som sker då är att redan efter några minuter parar

Foto: Kalle Bergström

Runt flugsnapparens holk i din trädgård pågår avancerade triangledraman

Den svartvita flugsnapparhanen lever ett dubbelliv bakom ryggen på sin utvalda

hon sig med någon av grannhanarna. Så det gäller för hanen att hålla koll på sin maka. Honan sköter ensam ruvningen och hanen matar henne tills det att äggen kläcks.

Allt verkar lugnt i familjen men med hjälp av lite undersökande journalistik framkommer häpnadsväckande saker. Det visar sig att hanen under sina matutflykter börjar sjunga vid en närliggande holk som han tidigare lagt beslag på och där lockat till sig en andra hona som han parar sig med. Honan är troligtvis ung och oerfaren och det är därför hon anlät senare. Efter att ha parat sig med den nya honan återvänder hanen till sin primärhona och hjälper till att föda upp ungarna. Sekundärhonan lämnar han däremot i sticket och hon får i princip klara av att föda upp sina ungar själv. Upp till 80 procent av flugsnapparhanarna har detta beteende och det ökar deras fortplantningsframgång med cirka 50 procent. Vad gäller de två honorna så förlorar båda på

hanens beteende och därför är de med all rätt mycket aggressiva mot andra honor som kommer för nära deras holkar. Det innebär att ska hanen lyckas med sitt uppsåt får holkarna inte ligga för nära varandra. Tänk på det när du sätter upp holkarna, kanske måste du samarbeta med din granne. De ska ligga utom hörhåll och glöm då inte att honan är expert på flugsnapparsång och direkt anar oråd om hon hör "sin" hane sjunga medan hon ligger på ägg.

Blandkullar

Fruktansvärda karlar, tänker ni kanske. Men honorna är inte bättre. Försök har visat att honorna föredrar en praktfull, men redan upptagen hane, framför en ledig av sämre utseende.

Honorna avlägger regelbundet besök i grannreviren och parar sig villigt med hanarna. Ur hanens perspektiv är det inte bra eftersom

han då kanske kommer att ägna tid åt att föda upp andra hanars ungar. Det är inte ovanligt att upp till 25 procent av ungarna i en kull har en annan far än den som matar dem. För att förhindra det följer hanen honan som en skugga under hennes utflykter efter mat och bomaterial. Både för att förhindra andra hanar att komma in i reviret och se till att honan inte smiter iväg och parar sig med grannen. Det han vinner på att sticka och fixa en sekundärhona kanske han förlorar på att han får mata en annan hanes ungar. Därför lämnar han sällan sin hona förrän alla sex ägg är befruktade av honom själv.

“Drömprinsen” lever tryggare

Vi måste ställa oss frågan vad hanen och honan vinner på dessa beteenden. Att hanen vinner på det är helt klart. Att vara polygam och ha flera hustrur är naturligtvis bra ur hanens perspektiv eftersom han då sprider sina gener maximalt, men vad tjänar honan på det?

För att kunna häcka måste honan komma åt en holk. Om hon är sent ute måste hon då kanske acceptera en hane av dålig kvalitet eftersom alla “drömprinsar” redan är upptagna. Men då infinner sig ett problem. Honan är också intresserad av att hennes avkomma får så bra gener som möjligt. Kan hon då i smyg para sig med en snygg välsjungande hane har hon löst allt och fått både holk och bra gener till några av sina ungar. Ju närmare “drömprinsen” hennes holkägande make är desto mindre är hennes lust till vänsterprassel. Ett annat mycket intressant faktum är att det visat sig att en hona kan bestämma könet på sin avkomma. Det är nämligen så att hos fåglar är det honan som har en X- och en Y-kromosom och hanen två X-kromosomer. Om hon har parat sig med en förstklassig hane kan hon

styra så det blir fler söner och tvärtom när hon parat sig med en sämre hane blir det fler döttrar.

En annan intressant fråga är varför flugsnapparparet så ofta parar sig under ägg-lägningsveckan. Det skulle räcka med en gång men så är inte fallet. Ett skäl för hanen kan vara att han då maximerar sin sannolikhet att bli far till honans ungar. För honans del kan ett flitigt parande övertyga hanen om att han är far till ungarna och då också hjälper till att mata dem.

Skugga flugsnapparen i vår

Sammanfattningsvis blir det en röra som utan tvekan räcker för ett manus till en såpopera, eller vad sägs om detta fingerade exempel: I en holk ligger sex flugsnapparungar och skriker efter mat. De har alla samma mamma som nu ihärdigt gör allt för att stilla deras hunger. En hane, som är far till tre av hennes ungar, hjälper till med matningen och levererar hela tiden insektslarver och annat smaskens till ungarna. De tre andra ungarna har två olika grannhanar som fäder. Den matande hanen har dessutom en bihustru i en holk en bit bort och är pappa till tre av hennes fem ungar medan de två andra har samma pappa som två av ungarna i hans egen holk. Hänger ni med?

Vill du veta mer om hur det går till i flugsnapparens värld kan jag rekommendera boken “Flugsnapparens vita fläckar” av Staffan Ulfstrand (ISBN 91-7486-503-X). Den artikel du just läst är ett utdrag från denna, i mitt tycke, mycket läsvärda bok.

Läs och lär, sätt upp holkar och du ska inte behöva se någon mer såpopera på TV. Verkligheten erbjuder minst lika intressanta intriger. Vissa arter från gruppen Mammalia uppvisar liknande beteenden men dessa studier redovisas inte i denna artikel.

Fräscha Malin!

Staffan Müller

Så var det dags för ett nytt fågeltorn vid Limsjön. Eftersom det gamla tornet vid Lycka var mycket gistet, bestämde Kommunen/AME att riva det. Östläget vid Limsjön innebar att vi därmed förlorade den bästa observationspunkten under morgontimmarna och AME beslöt att omgående sätta upp ett nytt fågeltorn.

På fågelskådningens dag var det klart och under stor pompa och ståt klippte Malin Backman, en naturintresserad Lyckatjej bandet till ackompanjemang av Kristina Back, riksspelman från Hjortnäs. En havsörn på 50 meters höjd över tornet bevärdigade oss också med sin närvaro.

“Malin”, så klart, döptes tornet till och nu kan vi bara hälsa alla Limsjöskådare varmt välkomna till Lycka igen!

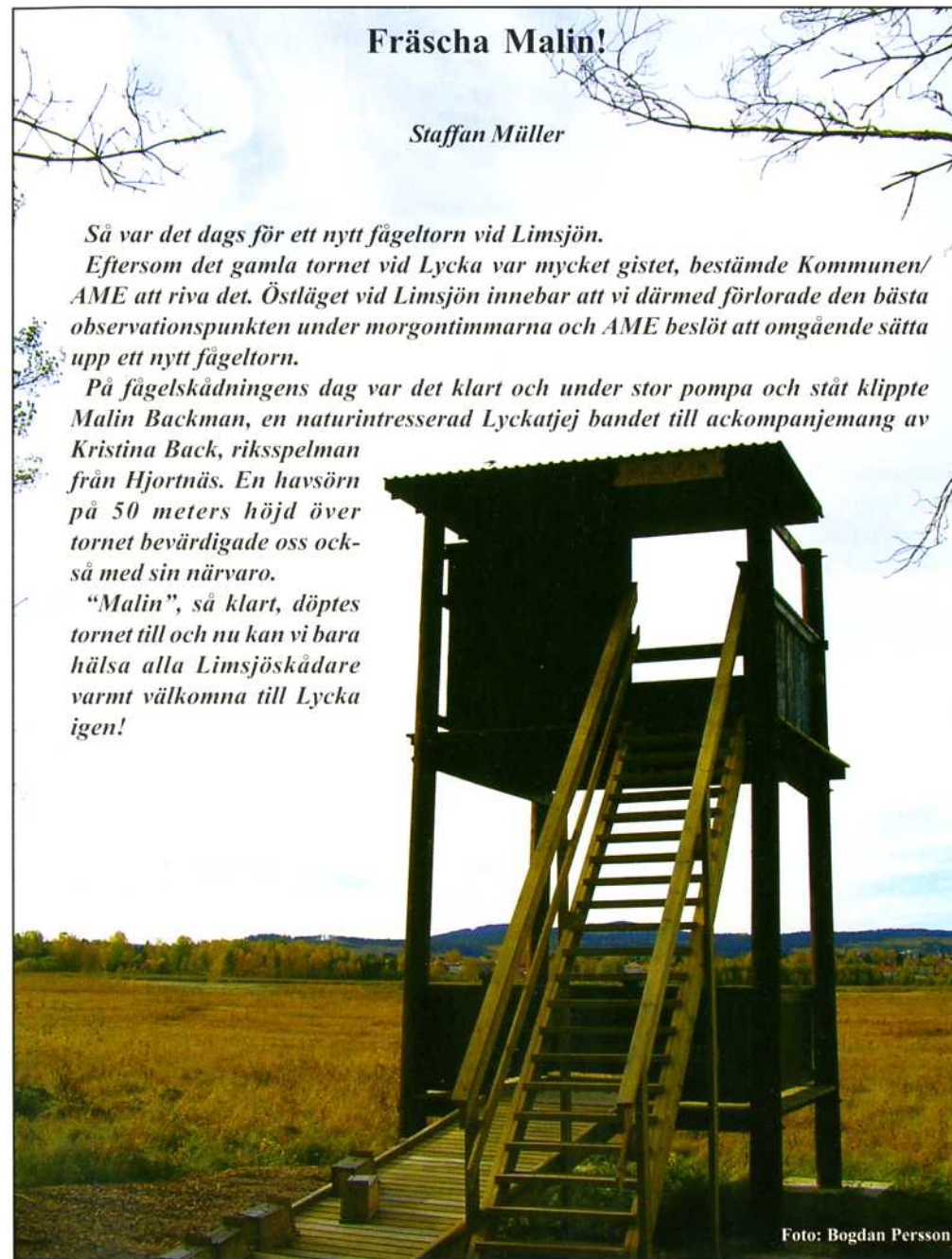

Foto: Bogdan Persson

Vinterfågelmattningen - en formidabel succé!

Staffan Müller

Det bekvämaste sättet att titta fåglar är sannolikt runt ett fågelbord. Bekvämt för fåglarna och bekvämt för oss fågelskådare. Sedan vi i samarbete med kommunens AME, startade med utfodringen av fågel under vintertid i våra reservat, har väldigt många människor besökt fågelborden och fått en extra fågelsäsong på köpet.

Det är främst utfodringen i Hundhagen som lockat besökare. Det är tack vare att fåglarna kommer så nära och artantalet är såväl rikligt som exklusivt. Tänk att ha stjärtmes inom två meters håll!

Vi har utfodrat med solrosfrö, hampfrö och havre samt främst späck. Mattias Heineman har ansvarat för utfodringen vid Statoiltornet i Limsjön och Norsbrogänget har skött utmatningen vid dammen. Agneta Joon Timblad har skött verksamheten i Kägelberget och Tommy Snarf har sett till Flymyrkojan i östra Leksand. Undertecknad har tillsammans med Martin Linzie och Mats Knutsson hållit ställningarna i Hundhagen.

I år kommer vi också att hantera matning i det blivande naturreservatet vid vägskälet på Dala Järnvägen upp mot Ljusbodarna. Efter som lavskrikan har lämnat Flymyrkojan så kommer Tommy Snarf att flytta sin utfodringsplats till Ärtled. Mikael Sandström från Siljansnäs har lovat att bistå oss med talg och späck från lokalt odlade nötkreatur.

Som Ni förstår, kostar denna verksamhet mycket pengar för fågelklubben trots alla ideella insatser och styrelsens vädjan till alla

medlemmarna, om bidrag till verksamheten gäller även i år. Lägg på en slant på det inbetalningskort om medlemskap Du får med denna tidning. Kryssa för på inbetalningskortet vilken aktivitet Du vill stödja särskilt.

Vi tackar på förhand och önskar Dig välkommen till våra fågelbord!

För information och vägvisning till de olika utfodringsplatserna går Du in på vår hemsida:

<http://fagelklubben.leksand.nu>

Större hackspett (*Dendrocopos maior*) Foto: Bogdan Persson

Brenäsviken lyfter!

Staffan Müller

Efter Siljans och älvens sänkning i samband med Trängslettdammens tillkomst (1952) startade en igenväxning av Limsjön och alla andra vikarna i älvlandskapet, t e x Brenäsviken i Insjön. Fågellivet är inte dokumenterat historiskt, men nu kan man i alla fall konstatera att förutom någon skogssnäppa, tofsvipa och ängsbiplärka, finns det inget fågelliv i viken.

Starren har brett ut sig och i dagsläget ser kommunen våtmarken som en presumtiv fågelsjö. Därför har kommunen sökt pengar för en restaurering av Brenäsviken såsom man gjorde för Limsjön och under vintern kommer viken att återställas som våtmark för fågellivet. Det kommer att bli ett lyft för det angränsande naturreservatet Hundhagen och i framtiden kommer vi att ha fler resmål när vi skall skåda sjöfågel.

Förhoppningsvis kommer såväl årta som skedand, kricka, rödbena och grågås och storspov att finna sig väl till rätta i Brenäsviken. I vår kallar vi till exkursion till Insjön, då får vi se hur det har gått!

Foto: Bogdan Persson

Brenäsviken om hösten

Bromerade flamskyddsmedel

Anna-Karin Johansson

I början av 1900-talet fanns det ca 1000 pilgrimsfalkspar i Sverige. 1976 fanns bara fyra par kvar. Största orsaken till denna nedgång var miljögifter. En stor bov i dramat var insektbekämpningsmedlet DDT som gjorde att äggskalen blev tunnare och att falkarna därmed misslyckades med sin häckning. Nya miljögifter dyker fortfarande upp i naturen och några av dessa är de bromerade flamskyddsmedlen. Nyligen hittades höga halter av dessa ämnen i svenska pilgrimsfalkar.

Nya miljögifter

Idag är både DDT och PCB förbjudet, men det dyker ständigt upp nya ämnen på marknaden som kan hota djur och natur. Ett sådant exempel är bromerade flamskyddsmedel som används för att förhindra brand i många typer av material t.ex. plast, textil, elektronik mm. Det finns olika typer av bromerade flamskyddsmedel, men de vanligaste är de polybromerade difenyletrarna (PBDE) och hexabromocyclododecan (HBCD). PBDE tillverkas som tre olika

tekniska produkter, penta-BDE, octa-BDE och deca-BDE som alla har olika mängd brom i sig. Penta- och octa-BDE förbjöds inom EU under 2004 på grund av att man kunnat visa att de är långlivade i miljön, toxiska (giftiga) och bioackumulerande (dvs. att de ansamlas uppåt i näringskedjan). Deca-BDE har ännu inte kunnat förbjudas eftersom det inte finns tillräcklig information om dess bioackumulerbarhet. I de försök som gjorts tidigare har man tittat på toppkonsumenter inom den akvatiska (sjö och hav) näringskedjan t.ex. fisk och säl, och bara hittat små mängder deca-BDE. En teori har varit att molekylerna är för stora för att tas upp över mag/tarmkanalen i organismer.

Bromerade flamskyddsmedel i pilgrimsfalksäg

I en undersökning 2004 hittade dock forskare vid Stockholms Universitet, tillsammans med Peter Lindberg (projektledare för projekt pilgrimsfalk) höga halter av deca-BDE och HBCD när de analyserade pilgrimsfalksäg från populationen i sydväst Sverige och i den norra populationen som omfattas av Lappland/Norrbottnen. Vissa av äggen hade de högsta

Anna-Karin och Peter Lindberg tar blodprov för giftanalys

I Sverige häckar ett 15-tal falkpar på de norrbotniska myrarna

halterna summa-PBDE som någonsin uppmätts i biologiska organismer. Detta betyder alltså att de högbromerade flamskyddsmedlen mycket väl kan tas upp genom mag/tarmkanalen men att de snarare bioackumuleras i den terrestra (på land) näringskedjan än i den akvatiska.

Ingående undersökningar i projektet

Det finns ett behov av ytterligare information om hur de högbromerade flamskyddsmedlen (deca-BDE och HBCD) betar sig i miljön och hur de tas upp av organismer. Jag som doktorand ska därför göra fortsatta försök kopplade till pilgrimsfalk och bromerade flamskyddsmedel. En viktig del i projektet är att försöka ta reda på hur falkarna får i sig dessa ämnen. Vi ska därför analysera halter i de vanligaste bytesfåglarna. Vi kommer även att göra undersökningar för de burhållna falkarna på Nordens Ark där man under mer kontrollerade former kan studera hur mycket de får i sig,

vad som tas upp, vad som övergår till äggen och vad som utsöndras. Under sommaren har vi även tagit blodprov på ungar från den norra populationen för att kunna jämföra halterna i äggen med halterna i ungarna på Nordens Ark.

Effekter av flamskyddsmedel

Vilka effekter de högbromerade flamskyddsmedlen har på just pilgrimsfalkarna vet man än så länge inte. På möss har de visat sig påverka nervsystemet och hjärnans utveckling. Vissa av äggen från undersökningen 2004 innehöll nästan lika höga halter som de som visat sig ge effekter på möss. Eftersom falkarna är så beroende av snabbhet och precision när de jagar skulle denna typ av påverkan kunna få konsekvenser för deras födosök och överlevnad.

Låt oss bara hoppas att det inte går så långt att vi behöver se några effekter av dessa ämnen på pilgrimsfalken.

Steglits i Insjön

Text och bild: Mats Knutsson

När Leksands fågelklubb återvänt från thailandsresan i februari-05 upptäcktes flockar med steglits på Sätergläntsvägen och Zinkvägen i Insjön. Som mest uppehöll sig ett drygt 20-tal fåglar vid fågelborden och provianterade. Flocken minskade i antal ju längre mot våren tiden led. Men, ett mindre antal stannade kvar länge. De sågs och hördes sjunga hela våren, ända fram till efter midsommar.

Jag har sökt lite efter sjungande exemplar men inte lagt märke till något misstänkt som skulle indikera häckning. Men, det går ju lätt att missa dem. De har rört sig runt i ett stort område i Insjön. Har inte heller sett några ungfåglar. Kanske vi snart har denna vackra fågelhäckande i kommunen... dvs om vi nu inte redan har haft den...

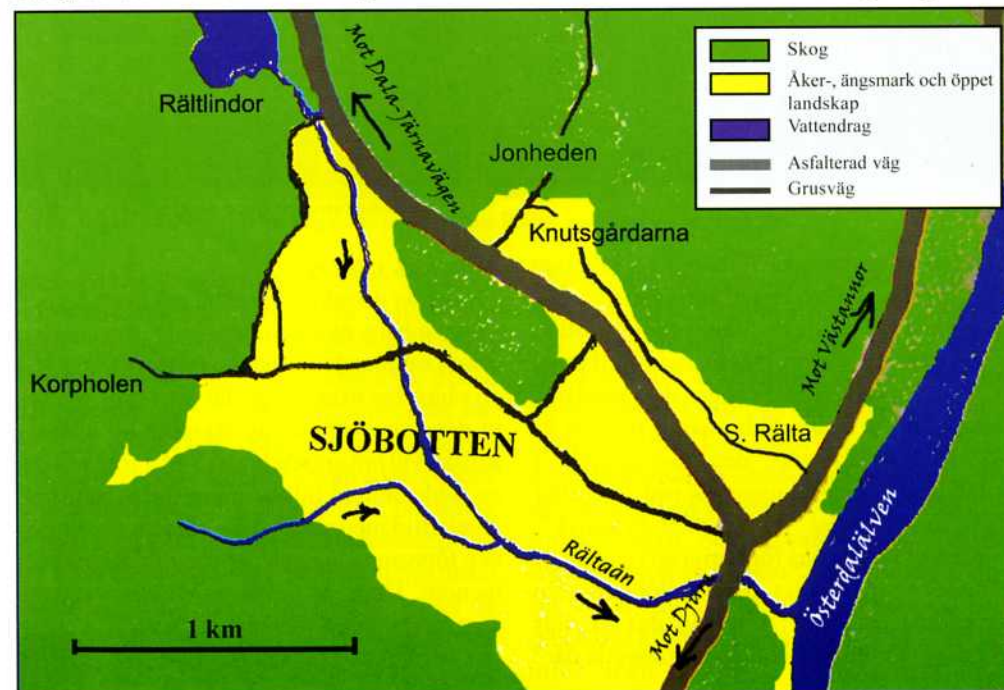
Sjöbotten (del I)

Folke P Nyholm

Sjöbotten, slätten väster och norr om Rälta-byarna, är väl inte någon speciellt exklusiv fågellokal, men det finns trots allt en hel del där, eller har i alla fall funnits. Genom åren har jag konstaterat 138 arter på Sjøbotten och i de angränsande skogskanterna. Mera entusiastiska ornitologer skulle förmodligen hitta ytterligare några. Alldeles säkert dyker flera snäppor upp under flyttningstider, som jag tyvärr inte hade möjlighet att under mina tidigare skådarår tillbringa på Sjøbotten, och några "udda" sångare har hörts, dock inte av mej

Jag är ingen arträknare, med tanke på min ålder är jag också ganska säker på att jag inte ska drabbas. OK, jag har ingenting emot 300-ingarna, eller kryssarna, eller vad dom kallas, jag kan lugnt erkänna att jag själv lite förstrött samlar på frimärken med fågelmotiv, so what? Alla hobbies har sin plats. Kryssarna har i alla fall gjort den insatsen att dom gett stoff till

Stig Grybes gamla Ante-monolog, där han konstaterar att det är enkelt att bli fågelskådare: "man bara tittar stint på fåglarna, så är man färdig"! Det känns lite underligt att nutidens amatöornitologer har ett mycket begränsat intresse av hur de olika fågelarterna lever. Kunskapen om häckning och bon har jag funnit vara katastrofalt dålig. Jag tror –

dessvärre - att det finns många av våra "skådare", som när dom är ute i naturen – efter att ha räknat in 2000 sjöorrar i Sydsverige – hemma inte kan skilja ett taltrastbo från ett rödvingetrastbo, vilket är ungefär detsamma som att för en botaniker inte kunna skilja en vitsippa från en blåsippa.

Botten av en sjö

Sjöbotten är som sagt en slätt i Djura, i södra delen av Leksand, ca 2 km lång och ca 1 km bred. Varför kallas den då "Sjöbotten"? Svaret är enkelt: det var en gång en sjö, som ibland har kallats Rällan. Namnet har diskuterats, förmodligen ligger det till grund för bynamnen

När sjön fanns kvar, tog man uppenbarligen tillvara myrmalm längs stränderna, Gustaf Dalmalm i Djura - en framstående lokalforskare - har i flera skrifter dokumenterat hur man förädlade myrmalmen i blästror längs sjön, inte minst längs Svartån, som då var sjöns utlopp i Österdalälven. Det finns också ett flertal stenåldersfynd i utkanterna av Sjöbotten, som berättar om mycket tidiga bosättningar här. Många fakta i samband med Sjöbotten finns också redovisade av Roland Andersson i Dalarnas Museums intressanta rapport nr 13 från 1983 : "Byar och fåbodar i Leksands kommun".

Johanna Svensson fram en teori om att sjön kanske inte alls dikades ut av människohand utan tömdes på "naturligt" sätt. Personligen tror jag inte på denna teori. En troligare teori är att sjön verkligen dikades ut någon gång i slutet av 1470-talet, men vem vet?

Oavsett när och hur sjön torrlades, gav det nya markområdet möjligheter för odling. Det kunde knappast ha skett direkt, man får förutsätta att det tog viss tid, innan den gamla sjöbotten blev odlingsbar. Så småningom växte byar upp, både i Söder Rälta och Norr Rälta, den senare byn uppdelad i byklasarna Knutsgårdarna i söder och Jonheden i norr. I vilken ordning det skedde är naturligtvis svårt

Inga måsar

Men när kom då fåglarna till den "nya" slätten? Rimligtvis borde det ha funnits sjöfåglar tidigare, men vilka då, i varje fall knappast fiskmåsar och skratmåsar. Det skulle vara intressant att ha fått vara med och se hur fågellivet - för det måste ju ha varit ett sånt - tedde sig i den gamla sjön. Det enda man väl kan vara säker på är att det inte fanns några måsar. Tyvärr finns det inga redogörelser från den tiden och mina egna amatörmässiga anteckningar är nästan 500 år för unga, de sträcker sig inte längre tillbaks än till 1940-talet. Det är förresten ganska länge, när jag tänker efter.

Foto: Bogdan Pers

Panoramavvy över södra delen av Sjöbotten.

Bilden är tagen västerut, från vägen som går från Rälta mot Dala-Järnavägen.

Rälta, som å andra sidan förekommer i formen Råräta i äldre skrifter. Ibland har namnet ansetts syfta på att det skulle ha funnits röding, rällor, i sjön, men det verkar mer än osannolikt i en sjö, som uppenbarligen var ganska grund och vassrik. Ett troligare äldre namn på sjön är "Rörotte", som betyder "den vassrika sjön", i så fall grundat på ett gammalt ord "rö" eller "rä", som betyder "vass" eller "vassrik". Rörvass och säv finns för övrigt än i dag längs Rältaån, där den flyter genom Sjöbotten. En intressant tanke är: hur såg det ut, när Sjöbotten var en sjö, vilka arter fanns då där?

Naturligt, eller ej?

När sjön dikades ut är inte helt klart. I vissa sammanhang nämns årtalet 1111, men det har säkert samband med någon form av talmagi. I en sägen berättas om att när man skulle gräva ut det sista avsnittet av utloppet till älven – kanske vid nuvarande bron i Söder Rälta - kom en riddersman i full rustning förbi. Han stod emellertid med sin häst för nära utgrävningen och försvann i vattnet, när den nya åfåran bröt igenom. Detta är också en vandrings sägen, som återkommer på andra ställen.

I sitt intressanta examensarbete från 1998 för

att fastställa. Några hundra meter nedanför Knutsgårdarna finns fortfarande en plats som kallas "gamla gården". Där har i sen tid hittas föremål från förgångna tid, kanske var det en tidig bosättning vid den gamla sjön, eller var den kanske en av de första, när sjön torrlagts? Det finns också berättelser om att en storbonde på den tiden skulle ha kommit på obestånd, övergivit sin gård och flyttat till Jonheden. Om allt detta kan jag väldigt lite. För övrigt anser många forskare att kolonialiseringen av de blivande Rälta-byarna har skett från nordligare leksandsbyar, vilket verkar ganska sannolikt.

Mina första minnen från Sjöbotten är när jag på 1940-talet fick följa med min far på kräftfiske i början av augusti. Rältaåns stränder var då fyllda av kräftfiskare, från utloppet i älven upp till Rältilindor. Kräftorna blev mindre ju längre uppströms man kom, men dom blev flera. På en strandremsa på kanske hundra meter blev det i alla fall en fångst på 5 - 6 tjog eller mer, första kvällen, och på vardera sidan av ån. Restaurangerna i Leksand köpte då upp kräftor för 3 - 4 kronor per tjog! I slutet av 1950-talet minskade kräftorna, till en början på grund av mink, men senare på grund av kräftpest.

Ladusvala (*Hirundo rustica*)

Foto: Kalle Bergström

Numera är dom helt borta i ån, men kan kanske börja komma tillbaka i Rältlindor (efter inplantering?).

Nattskärra

Var kom då fåglar in i kräftfisket? Jo, det var så här: några storspovar - som det då fanns gott om på Sjöbotten - hade dröjt sig kvar - eller var det kanske flyttande fåglar från norr, vi hörde dom klagande lätena i augustimörkret däruppe. Kanske var det inte heller storspovar, kanske myrspovar eller småspovar, vad visste jag på den tiden. Rävornas skällande hördes, när vi åkte hem, och ett annat läte som jag saknat länge: nattskärren (eller nattblackan, som den kallades här). Nattskärren fanns överallt, när man cyklade hem på sommarkvällarna. Jag sysslade med ringmärkning från slutet av 1940-talet och en gång fick jag ett tips från en naturintresserad kvinna i grannbyn, hon hade hittat ett nattskärrebo. Min

gamle fågelkompis på den tiden, Lars-Erik Nygårds i Söder Rälta, och jag följde med henne upp på berget ovanför Rälta. Det var inte lätt, hon gled genom skogen som en indian, utan att trampa på kvistar. Plötsligt stannade hon och sa: "Där ligger hon". Vi såg ingenting, förrän nattskärren blinkade, då kunde också vi uppfatta någonting och ringmärka de två ungarna. När nattskärren försvann härifrån vet jag inte, men en förlust är det onekligen.

Ladusvalornas paradis

Sjöbotten blev så småningom ett Eldorado för mej. Det är egentligen ett mycket omväxlande landskap och lättbearbetat ur den late fågelskådarens synpunkt: den för trakterna stora slätten breder ut sig, i kanterna finns både barrskog, blandskog och lövskog. Dom fria ytornas fåglar är naturligtvis - eller åtminstone var - sånglärka, tofsvipa och storspov.

Tofsvipan har funnits så länge jag kan minnas, storspoven likaså, men båda har, liksom sånglärkan och flera andra arter, tyvärr minskat under de senaste decennierna. De många ängsladorna på Sjöbotten - i min barndom fanns det enligt uppgift 420 stycken - gav många lämpliga boplatser för ladusvalor. Även backsvalor kom upp längs ån då och då, och gör det väl än i dag, även om de närmaste häckbranterna ligger ganska långt bort. Förr fanns häcklokaler dels ett stycke upp längs älven, vid Getgärdet, uppströms Söder Rälta, dels längre nedströms, mellan Morkarlön och Marielund, dom senare finns nog kvar än i dag. Hussvalor var förr vanligare över Sjöbotten än i dag, i Söder Rälta häckade åtskilliga par, ett 10-tal par i Knutsgårdarna och några i Jonheden och Rältlindor. Numera finns - tror jag - ett fåtal par i Söder Rälta och i Rältlindor, däremot har de övergivit Knutsgårdarna och Jonheden. Anledningen kan jag inte spekulera i.

Kornknarr och spov i älvornas landskap

Precis som när karlar helst minns de positiva stunderna från lumpar- eller beredskapstiden är det väl för oss fågelskådare likadant, vi glömmer alla misslyckanden och kommer - dessbättre - ihåg det som gjorde vissa ögonblick oförglömliga.

Personligen vill jag gärna minnas de ljumma junikvällar, när jag satt bekvämt lutad mot en ängsladuvägg, det fanns ju många sådana på 1950-talet. Jag kan faktiskt ännu, 50 år senare, som på en film uppleva hur det var då. Eftermiddagens ljumma regnskur har gett älvorna material till de gråvita slöjor som sveper in från Rältaån och upp över åkrarna. Storspovarna, som var betydligt flera då än nu, låter höra sina vemodiga drillar över åkrarna och från ån hörs framför allt sävsångarnas skärrande, ibland uppblandat med både

sånglärke- och tofsvipeljud samt en och annan sävsparv. På andra sidan ån, på Djura-sidan, hörs det energiska knarrandet från en kornknarr, ibland verkar det väldigt nära, ibland långt borta. Tydligt beror det på hur fågeln vänder sig. Just den här arten kan vi kanske hoppas på att den återkommer.

Från åkervägen ett hundratal bort hörs ett

Foto: Kalle Bergström

Storspov (*Numenius arquata*)

- en karakärsart som minskar i antal

annat vanligt ljud. Det är nattskärren, som ligger där mitt i vägen och spinner och som vanligt nästan skrämmer mej, när den flyger upp framför cykeln, då jag tar mej hemåt.

Naturligtvis hörs trastar både från skogsbrynen omkring Sjöbotten och från buskridäerna kring ån och bäckarna. Man kan stöta på alla våra trastarter här, talrikast är naturligtvis björktrast och rödvinge. Vissa år är rödvingarna talrika, jag har stött på riktiga kolonier, men det tycks vara ett passerat stadium, liksom björktrastkolonierna. Dom var definitivt vanligare förr, t ex i Korpholens fåbodan, där dom ofta byggde på lite dåliga knutar. Ofta fanns ett eller flera rödvingetrastbon i kolonierna, liksom inte sällan ett

tornfalkpar. Dubbeltrasten har aldrig varit vanlig, men då och då kan man stöta på den. Under flyttningstid syns också enstaka ringtrastar i trastflockarna. Jag hoppas att variationerna i trastförekomsten bara är de dalar och toppar som förekommer i fågelbestånden.

Stenskvätta, eller buskskvätta?

De kanske allra vanligaste ljudet, denna 1950-talskvätta som jag minns är nog i alla fall buskskvättans inte särskilt vackra men ändå trivsamma sång. Den tycks aldrig sova, på sommarkvällarna och nätterna, när andra fåglar sover, hörs den överallt. Den finns förstås fortfarande här på Sjöbotten, men betydligt

Foto: Bogdan Persson

Buskskvätta (*Saxicola rubetra*)

fätaligare, jag hoppas att det är också är en av de vanliga vågdalarna i numerär, som vi upplever då och då. Lustigt nog är just buskskvättan den fågel som en gång i tiden väckte mitt fågelintresse. Jag vet exakt hur det hände, däremot kan jag inte datera tillfället, men det måste ha varit för lite mer än 60 år sedan. Jag bodde då i Gustafs och var

tillsammans med ett par skolkamrater på väg ner till Dalälven för att meta, det bör ha varit i mitten av juni. När vi gick efter åkervägen, flög en fågel upp ur diket och vi hittade ett bo med fem blåaktiga ägg. Mina lite naturkunniga kamrater sa att det var en stenskvätta och jag var vederbörligen imponerad av att man bara av boet och äggen kunde veta vad det var för art, fågeln såg vi ju bara en snabb skymt av. Efteråt har jag förstått att det med all sannolikhet inte var en stenskvätta utan en buskskvätta, men vad gjorde det, mitt intresse var väckt.

Nattsångare

En högljudd, men mycket sporadisk gäst på Sjöbotten, är vakteln. Vissa år kan flera hanar höras, men det är långt ifrån någon årsviss art. Förekomsten kan kanske ha ett visst samband med ljumma sydostvindar på våren eller försommaren. Högljudda är också tranorna. På 1950-talet var det rätt ovanligt att man hörde eller såg mer än någon enstaka trana, numera är dom ju vanliga härute, det är ju en av de få arter som tycks ha ökat på senare tid. Ett vanligt ljud var enkelbeckasinens, horsgökens, gnäggande, som böljade fram och tillbaka över åkrarna. Dialektalt kallades den här fågeln också myrbocken, säkerligen på grund av lätet. Jag tycker att det ligger något fornnordiskt över detta ljud, precis som storlommens klagande, som ofta

hördes från sjöarna västerut. Storlommen hörs ibland fortfarande, men vart tog alla enkelbeckasiner vägen, dom är nästan borta nu.

Kvällens sångare är framför allt sävsångarna vid ån och gräshoppssångarna från norra delen av Sjöbotten. De senare var inte ovanliga för några decennier sedan, men nu har jag inte hört några på flera år. Dom ljud som saknas den här junikvällen på 1950-talet är förstås

kacklandet från kanadagäss, skriet från skratt- och fiskmåsar och så givetvis rosenfink. Dom fanns helt enkelt inte då, hos oss på Sjöbotten. Inte heller kunde man då - annat än tillfälligtvis - se eller höra korpar. I dag är dom ju lika vanliga som kråkor, om än inte så talrika.

200 meter bergfink

I alla skogskanter runt Sjöbotten finns förstås bofinkar och grönsiskor, först under senare hälften av 1900-talet också grönfink. När älgräset blivit frömoget, tycks denna växt vara mycket uppskattad av grönfinkar, liksom också fröna från groblad. Också grönsiskor gillar groblad, medan de däremot inte tycks uppskatta älgräs. Under flyttningstider kan man se väldiga flockar av bergfink, jag minns ett år, när en flock som måste ha innehållit tusentals bergfinkar liksom rullade fram över åkrarna. Flocken var kanske 200 meter lång och 50 meter bred, de fåglar som satt längst bak i flocken flög hela tiden till den främre delen av flocken, som på så sätt rörde sig framåt över åkrarna. En enda gång har jag konstaterat häckning av bergfink i Knutsgårdarna och en gång av gräsiska, men vi ligger ju lite söder om dessa arters normala häckningsområde.

En sommar för länge sedan fick jag vid ett av mina vanliga kvällsbesök på Sjöbotten en lite annorlunda, trevlig upplevelse. Det var en fjolårsälgkalv och ett rådjur, som hade upptäckt att det var trevligare att ströva omkring på Sjöbotten tillsammans än var för sig. Sällan gick dom två längre ifrån varann än några tiotal meter, men dom gick heller inte alltför nära varann. Det här var ingen tillfällig grej, när man över huvud taget såg dom, var dom alltid tillsammans, hela sommaren.

Sitter man i år vid samma laduvägg en solig junidag, är det naturligtvis andra fåglar man ser och hör. Ladusvalor finns det ganska gott om, än så länge - de har fina häckningsplatser

Foto: Bogdan Persson

Bergfink (*Fringilla montifringilla*)

i de återstående ladorna - liksom de från Söder Rälta provianterande, men numera fåtaliga, hussvalorna. Tornsvalor sveper över åkrarna (OK, tornseglare då!) och man kan - någon enstaka gång - beundra tornfalkarnas ryttlande i jakten på smågnagare. Sånglärkor finns det - än så länge - ganska gott om, liksom sädes-ärlor, som oftast häckar under tegeltaken på några nyrestaurerade lador. Kanske kan man också få se gulärlor, dom häckar ju också här, om än oregelbundet. Längs ån svirrar en drillsnäppa, man bara väntar på att den ska doppa vingpetsarna i vattnet, så nära tycks dom vara.

De flesta andra av våra vanliga sångare hörs naturligtvis alltid i kanterna av Sjöbotten, längs ån och vid bäckarna. I den norra delen, väster om Korpholens fåbodas, hördes åtminstone till för några år sedan härmsångare (eller gulsångare, kalla den vad ni vill) ganska regelbundet. Jag har inte hört den på några år, men det kanske beror på dåligt fåltarbete. Det skälet kan inte bristen på gräshoppssångarnoteringar bero på, den hörs ju långväga. Vid majstångsresningarna i Söder Rälta på midsommardagen hördes förr flera av den arten i

pauserna mellan "små grodorna" och annat. Förhoppningsvis kommer den tillbaka.

Rovfåglar och ugglor

En karaktärsfågel för Sjöbotten var förr tornfalken, som jag nämnt tidigare och som då häckade i gamla kråkbön i skogskanterna och i enstaka träd nere vid ån, någon gång också i knipholkar. Lärkfalken var mera tillfällig besökare, den häckade också i gamla kråkbön,

men inte på Sjöbotten utan på Slättheden, mellan Söder Rälta och Djura. En ensam hane fanns kvar på Slättheden ett par år i början av 1990-talet, men nu är tydligen lärkfalkseran slut. Vid Rältaåns utlopp i älven häckade tornfalken några år i en holk som jag satt upp för storskrake. Apropos storskrake, så häckar den då och då i holkar som jag egentligen satt upp för knipor på några lador. Om måtten är lite frikostiga, finns flera hyresgästalternativ. På senare tid har tornfalken åter häckat på

Jorduggla (*Asio flammeus*)

Sjöbotten, i en av de holkar som satts upp på de kvarvarande lador. Senast i år – 2005 – såg jag tre fullvuxna ungar sitta bredvid varann i ingångsöppningen till en ganska ny holk. En ganska härlig syn för en gammal fågelskådare.

Pilgrimsfalken, som i min ungdom fanns häckande på Uvklitten och där jag ringmärkte den sista kullen 1955, syntes förr vid enstaka tillfällen. Pilgrimen är ju på väg tillbaka, vi väntar bara på en återkomst till Uvklitten. Ibland syns någon enstaka fiskgjuse, förmodligen från någon sjö i västra Leksand. I skogskanterna

kan man naturligtvis se både duvhök och sparvhök. I flyttningstider ses både stenfalk och blå kärnhök vid Sjöbotten.

Vissa år finns jordugglan på Sjöbotten, den är inte helt regelbunden och trots ivriga efterforskningar tillsammans med Lars-Erik har jag inte kunnat konstatera häckning. Vi tyckte att videsnåren nedanför Korpholens fåbodrar borde vara mycket lämpliga, men vi hittade ingen-ting. I senare tid har jag mera sporadiskt

sett en-staka jordugglor, framför allt i södra delen av Sjö-botten, nära Djura.

Senare, i början på 1960-talet, började slagugglan häcka i mina holkar i "Hollen", ett skogsområde mellan Sjöbotten och Knutsgårdarna. Den brukar annars hålla sig längre åt norr och nordväst, där den varit relativt trogen holkhäckare. Som Gunnar Lind konstaterat flyttar den ganska långt mellan lämpliga holkar år från år. Ett år häckade den i en ganska liten björkdunge nära det jag kallar "det lilla huset på prärien", d v s

Pelle och Nina Magnussons nyetablering i södra delen av Sjöbotten.

Hornugglor häckar då och då i kråkbön i kanterna av Sjöbotten, men de har -tycker jag- blivit fåtaligare på senare år. Både kattuggla och pärluggla kan räknas till de arter som regelbundet häckar i skogskanterna kring Sjöbotten, d v s när det över huvud taget är "uggleår".

Fortsättning följer i FiL, nr 1/2006...

"Vimpeln" har blivit 10 år!

Text och bild: Bogdan Persson

Det var den första januari 1996, som Anders Hans och jag var ute på en "nyårsskådning". På den tiden hade vi som rutin att på nyårsdagen spana av vissa lokaler, däribland älven vid Dragsängarna/Insjön. Under midvinterns fågelfattiga tid ligger det alltid en del sjöfågel här. Sångsvan, knölsvan, gräsänd, knipa och storskrake hör till de "säkra". Lokalens pärla havsörnen, lyckades vi se flera år i följd, så även den aktuella dagen. Havsörnen var givetvis "dagens obs", som vi såg det då. Men, så här i efterhand har en annan obs vuxit sig minst lika spännande.

Bland de rutinmässiga storskrakarna fanns en hona (trodde vi att det var) med skadad vinge som pekade rakt upp. Kanske hade fågeln brutit vingen mot någon ledning. Sånt händer. Tyvärr har en sådan individ ingen större chans att klara sig, tänkte man. Livet går vidare...

Jag minns inte när jag såg "Vimpeln" andra gången. Kanske var det följande höst, kanske inte före nästa års "nyårsskådning". Hur som helst visade den sig då vara en hanne - nu i praktdräkt. Fågeln var således en ungfågel första gången vi såg den och är kläckt 1995. Tänk att den klarade sig igenom vintern - tänkte man. Den kunde ju inte flyga...

Åren gick och fler obsar föjdes. Den tappra skranken kämpade på och under vissa riktigt kalla dagar kunde den ses som ensam skrak i älven. Österdalälven utanför Dragsängarna är kanske den opimala lokalen för en handikappad skrak. Vattenspegeln kan krympa rejält under "smällkalla" perioder, men aldrig helt. Fiskodlingen i området läcker dessutom en del mat och lockar åt sig den vilda fisken utanför. En fiskätare behöver inte svälta här... "Vimpeln" hade lärt sig detta.

Bilden intill är tagen den 25 augusti 2005. "Vimpeln" låg i en flock om 40 storskrakar intill fiskodlingen. Han är i eklipsdräkt och går mot sin elfte vinter, välmående. Vi hoppas och tror

att det kommer att gå bra även denna gång - kämpe som han är!

Och du som skådar i älven vid Insjön, håll ett öga efter "Vimpeln" och rapportera den gärna till rapportsystemet "Svalan"

<http://www.artportalen.se>, eller till undertecknad. Vi följer dess vidare öde...

"Vimpeln" känns lätt igen på sin vinge som pekar uppåt

Storholksprojektet 2005

Gunnar Lind

Efter fjolårets bottennotering för såväl slaguggla som tornfalk var förväntningarna inför årets häckningssäsong ganska högt uppskrivade. Någon större aktivitet hos ugglorna kunde dock inte registreras under senvinterns uggleexcursioner. Därför blev första holkkontrollen en positiv överraskning då det visade sig att ganska många ugglor gått till häckning.

Slaguggla

I Insjöområdet fanns de flesta häckningarna, nämligen 10 st och de resulterade i 25 flygga ungar. Dessutom kontrollerades två häckningar utanför kommungränsen. I östra Leksand noterades fem häckningar men där blev många holkar aldrig kontrollerade. I de fem kullarna blev 19 ungar flygga, en mycket bra siffra. I västra Leksand var häckningarna få och endast fem par häckade i holkarna. En häckning misslyckades och totalt blev sju ungar flygga. I Siljansnäs hittades fyra häckningar och där blev 13 ungar flygga. Under de senaste åren har flera av de "gamla" honorna försvunnit och i år var sju honor nya och omärkta. Dessa honor och alla ungar ringmärktes.

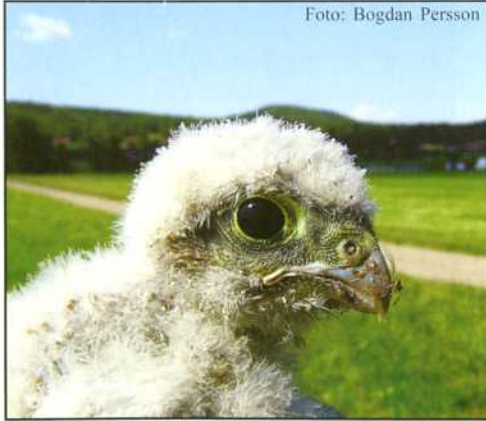

Foto: Bogdan Persson

Tornfalksunge i jordbrukslandskap - redo för ringmärkning

Foto: Bogdan Persson

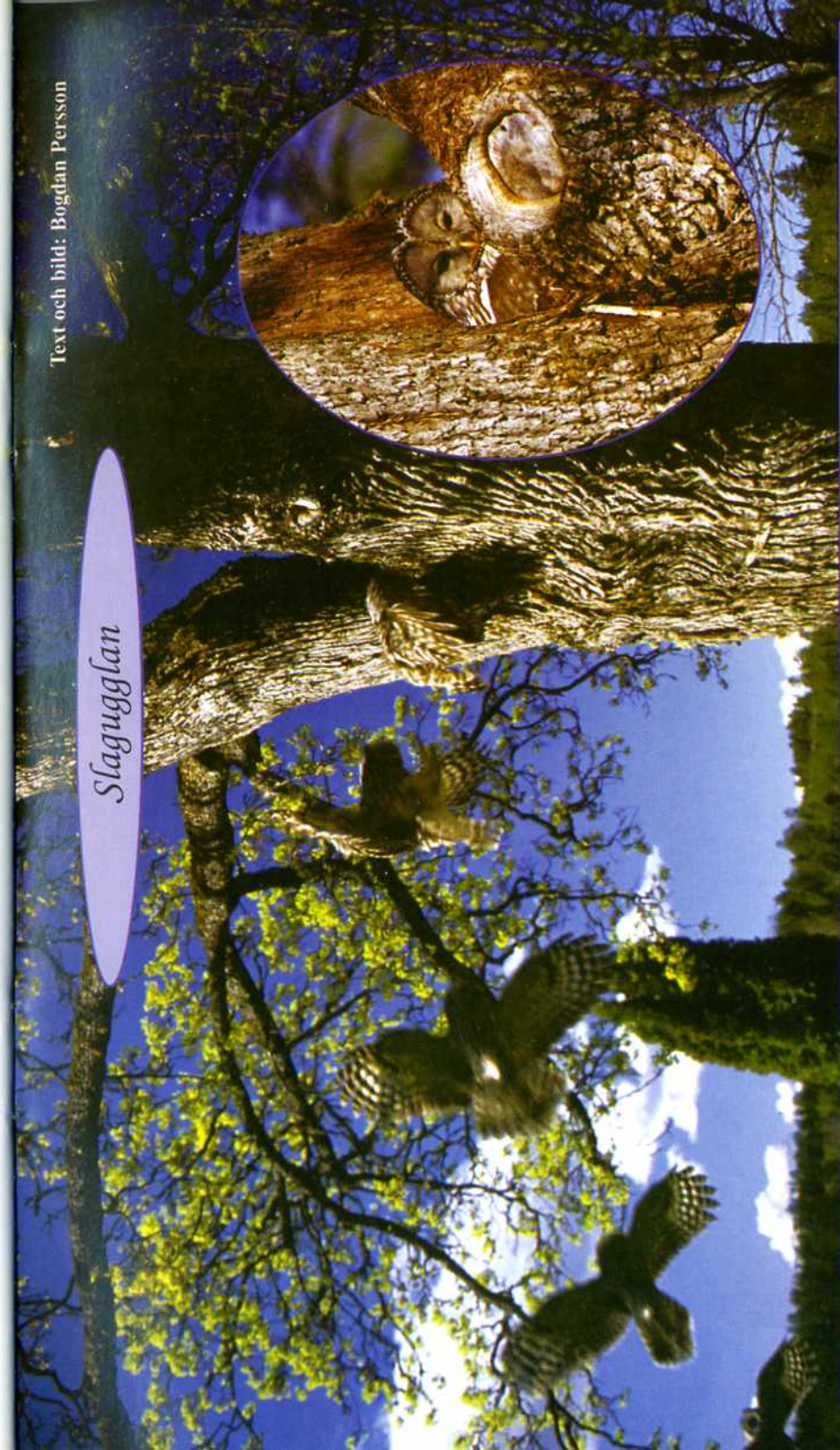
Slaguggla (*Strix uralensis*)

Tornfalk

Även tornfalken ökade i år i antal och 18 par påbörjade häckning i fågelklubbens holkar. Fördelningen geografiskt var följande: västra Leksand 14 par, östra Leksand två par och Siljansnäs två par. Det mest glädjande var att fyra av paren häckade i holkar uppsatta på ängslador i anslutning till jordbruksmark. Förhoppningsvis kan tornfalken återbesätta den miljön. Tornfalkshäckningarna blev inte lika ingående kontrollerade som slaguggelhäckningarna. Två par misslyckades med häckningen medan de övriga fick fram flygga ungar. Av dessa ringmärktes 10 kullar vilket blev 49 ungar. Dessutom kontrollerades en häckning i ett kråkbo.

Text och bild: Bogdan Persson

Slagugglan

Sommaren 2003 häckade ett par slagugglor i denna ek, på en bebodd gård i Rättrvik. Min vän Paul och jag fick tillåtelse av gårdägarna att filma och fotografera den under en hel vecka. Paul som var yrkesfilmare för brittiska BBC gick ofta upp i 3-tiden om natten och ibland var han där till 10 på kvällen, efter att ha sovit ut några timmar mitt på dagen. Det är viktigt att bekanta sig väl med djuren som man filmar. Det är då man får de rätta sekvenserna, var hans inställning till yrket. Självt kunde jag följa med bara ibland. Jag hade ju mitt jobb att sköta. Det blev en del bilder trots det. Sekvensen på slagugglan som flyger in mot boet blev inte skarp trots solsken. Filmen med lågt ISO-tal räckte inte till för att frysa bilden. Ändå tycker jag att sekvensen har sin skönhet. Paul Johnson gick bort denna vår. Slagugglan i eken var det sista fotoprojekt vi hade tillsammans. Jag vill tillägga Paul denna sida. Fågelkören om våren kommer inte att ljuda lika glatt utan dig min vän...

Leksands Fågelklubb hälsar nya medlemmar välkomna med i föreningen! :-)

Tillsammans hjälps vi åt att sprida intresse för fåglar och naturvård. Vi ses i markerna och på våra inomhusmöten.
Nya i klubben sedan i våras är följande personer:

Malin Backman, Lycka
Kristina Back, Hjortnäs
Inge Andersson, Tällberg
Anders Marcus, Äppelbo
Anita Skoglund, Leksand
Berit Bergström, Leksand
Rune Bergström, Leksand
Oscar Sjökvist, Borlänge
Märta Sjökvist, Täby
Bo Åkerblom, Insjön
Robert Salsmark, Insjön

Gör "SVALAN" till din startsida på webben:

www.artportalen.se

"Svalan" har i somras genomgått såväl en ansiktslyftning som en kvalitetsförbättring. Den kanske trevligaste nyheten i min smak, är att man numera kan bifoga bildfiler till de rapporter man lägger in. Redan från startsidan kan man lätt komma åt de senast inlagda bilderna genom att trycka på knappen "Dagens bilder".

Övriga förändringar på sajten tänker jag inte gå in på här, då jag ärligt talat knappt minns den förra versionen. Trots mina regelbundna uppmaningar till läsarna, att rapportera till "Svalan", så har jag själv varit usel på att leva som jag lär i detta fall. Den nya versionen har i alla fall gett mig en kick och numera är jag en ansvarsfull rapportör. Hoppas fler vill vara med om att kartlägga fåglarnas uppträdande i sin kommun.

Ett tips: Gör "Svalan" till startsida på din dator. På så sett har du alltid "vägarna förbi" och rapporteringen blir mindre omständlig. Det fick i alla fall fart på mig.

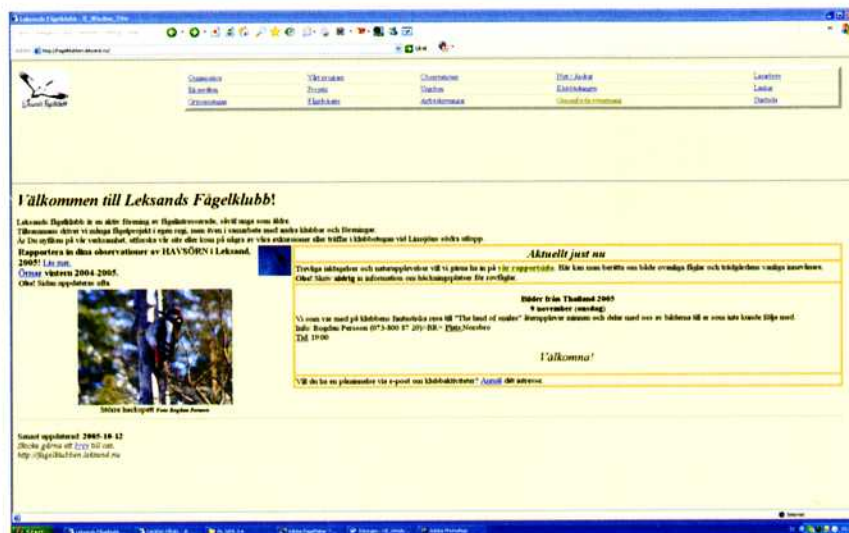
Kanske är du även intresserad av att rapportera till någon av de övriga rapportsidorna på sajten? För närvarande finns där rapportsystem för fjärilar, svampar, kärlväxter och så förstäs - fåglar.

Lycka till med rapporterna.

Bogdan Persson, red

<http://fagelklubben.leksand.nu>

Besök våran hemsida där du hittar information om våra aktiviteter, såväl de kommande som de redan genomförda. Här kan du även dela med dig av dina upplevelser i naturen och publicera dina bilder. Dessutom, information om våra olika projekt som kretsar kring fåglar och naturård, samt mycket annat. Har du frågor kring webben kan du mejla till Ulla-Brit Larsson, som är ansvarig för hemsidan:

ulla.21091@telia.com

FiL 1/2006 kommer ut redan i april!

Nästa nummer av tidningen FiL kommer att ges ut i början av april 2006, i stället för i maj, som brukligt. Vi jobbar på ett temanummer om skogen. Vi vill att FiL ska vara med och påverka opinionen och skogsbruket och vi vill att den ska vara med under hela våren. Tyvärr kommer det att innebära att slutfacit för örnutfodringen 2005/2006 måste vänta till höstnumret av FiL. Den intresserade kommer dock att få fortlöpande information om örnutfodringen under vinterns lopp på klubbens hemsida, så som skett förra vintern. red.

Leksands Fågelklubb

Styrelsen

Ordförande		
Staffan Müller	070-322 23 45	staffan.muller@leksand.se
Sekreterare		
Ulla-Britt Larsson	0247-210 91	ulla.21091@telia.com
Kassör		
Göte Bergkvist	0247-228 24	gote.l.bergqvist@nordea.se
Ledamöter		
Annika Lekgård	0247-335 09	
Bogdan Persson	0247-154 76	bogdan.persson@telia.com
Lisbet Neil Persson	073-906 55 79	eanwih@whale-mail.com
Thomas Jonsson	070-299 14 56	tomp_dalarna@hotmail.com

Vårt program hittar du i bilagan till tidningen, samt på hemsidan

Projektansvariga

Projekt pilgrimsfalk
Lars Nilsson 0247-333 92, alt. 070-329 13 57

Projekt berguv
Henry Pollack 0247-409 64

Ungdomsgruppen
Thomas Jonsson 070-299 14 56

Projekt slaguggla/tornfalk
Gunnar Lind 0247-348 66

Örnutfodring
Bogdan Persson 0247-154 76

Ringmärkning vid Limsjön
Inga-Lill Paulsen Andresson 0243-230 369

Rapportmottagare
Mats Knutsson 0247-413 68 mats.knutsson@leksand.mail.telia.com

Gryssenstugan, samt hemsidan
Ulla-Britt Larsson 0247-210 91 ulla.21091@telia.com

Våra övriga projekt och projektansvariga hittar du på klubbens hemsida <http://fagelklubben.leksand.nu>